

ilahiyyat akademi

Sayı: 21, 2025, 127-151.

Issue: 21, 2025, 127-151.

Sudan'da Din Eğitimi: Tarihi Süreç ve Mevcut Durum

Religious Education in Sudan: Historical Process and Current Situation

Yusuf Aydın

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bölümü

Asst. Prof., Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Education Muş/Türkiye

yusufaydin19@hotmail.com | ORCID: [0000-0002-1907-0100](https://orcid.org/0000-0002-1907-0100) | ROR ID: [009axq942](https://ror.org/009axq942)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

22 Şubat 2025 22 February 2025

Kabul Tarihi Date Accepted

26 Mayıs 2025 26 May 2025

Yayın Tarihi Date Published

29 Haziran 2025 29 June 2025

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yusuf Aydın). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yusuf Aydın).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Aydın, Yusuf. "Sudan'da Din Eğitimi". *İlahiyat Akademisi* 21 (Haziran 2025), 127-151. DOI: [10.52886/ilak.1645007](https://doi.org/10.52886/ilak.1645007)

Atıf/ Cite as

Aydın, Yusuf. "Religious Education in Sudan". *Theological Academia* 21 (June 2025), 127-151. DOI: [10.52886/ilak.1645007](https://doi.org/10.52886/ilak.1645007)

Öz

Tarihi süreçte dış siyasi müdahalelere ve iç savaşlara maruz kalan Sudan, değişikliklere ve yetersiz imkânlarla rağmen eğitime, özellikle de din eğitimine büyük önem vermiştir. Ülkenin eğitim yapısı ilk dönemlerden itibaren İslam'ı merkeze alan bir formda başlamış ve aynı parametre ile farklı biçimlerde günümüze değin devam etmiştir. Sudan eğitim sistemi okul öncesi dönemden üniversite dönemine kadar çeşitli kademelerden oluşmaktadır. Din eğitimi, okul öncesi dönemden üniversiteye kadar geleneksel ya da resmî yollarla verilmektedir. Geleneksel yöntemlerle din öğretimi faaliyeti yapan halveler, temelde Kur'an-ı Kerim öğretimini merkeze alan ve günümüzde de varlığını sürdüren en önemli kurumlar olmuştur. Bu kurumlar daha çok okul öncesi çocuklarına verilen dinî eğitim sürecini kapsamaktadır. Örgün eğitim kurumlarında ise her sınıf kademesinde din eğitimi dersleri zorunlu olarak müfredatta yer almaktadır. Din eğitimi ders kitapları farklı öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Sınıf kademesine göre değişen bu öğrenme alanlarında Kur'an-ı Kerim ve hadis öğretimini merkeze alan bir yaklaşım söz konusudur. Ehli sünnet inancına dayalı anlatılan konularda herhangi bir fıkhi mezhebin benimsenmediği görülmüştür. Ülkede çok sayıda özel ve vakıf okulları bulunmaktadır. Devlet okulları ulusal müfredata tabi iken yabancı özel okullar farklı müfredatları uygulayabilme özgürlüğüne sahiptir. Uygulanan bu müfredatlarda Müslüman öğrenciler için din eğitimi dersi zorunlu iken gayrimüslim öğrencilere zorunlu değildir. Bu bakımdan ülkede yabancıların ve gayrimüslimlerin kendi dinlerinin eğitimini alma hakkı yasalarla garanti altına alınmıştır. Görüldüğü gibi Sudan'ın eğitim sistemi dinî temeller üzerine inşa edilmiştir ancak modern eğitim anlayışından da vaz geçilmemiştir. Geleneksel ve modern eğitimi bütünleştiren bir yaklaşım söz konusudur. Sudan farklı eyaletlerden oluşan bir yönetim yapısına sahiptir. Ancak takip edilecek müfredat ve ders kitapları bakanlığın ilgili kurumları tarafından hazırlanmaktadır. Sudan'ın eğitim sistemi, sekiz yıllık temel eğitim, üç yıllık ortaöğretim ve dört yıllık yükseköğretim şeklinde yapılandırılmıştır. Ancak, ekonomik zorluklar, siyasi istikrarsızlık ve altyapı eksiklikleri nedeniyle eğitimde ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. Kırsal bölgelerde okullaşma oranları düşük olup, özellikle kız çocuklarının eğitime erişimi sınırlıdır. Son yıllarda eğitim reformları yapılsa da kaynak yetersizliği ve çatışmalar nedeniyle gelişim süreci yavaş ilerlemektedir. Devlet okullarında eğitim tamamen ücretsizdir. Ülkede devam eden iç çatışmalar, ekonomik yetersizlikler, iç göç ve okul terki gibi sorunlar eğitim alanında yaşanan en önemli sorunlar olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı tarihi süreçte ve günümüzde iç savaşlar ve darbeler yaşayan Sudan'ın din eğitimi tarihini ve mevcut yapısını incelemektir. Doküman incelemesi yöntemine dayanan bu nitel çalışmada başta Eğitim ve Öğretim Bakanlığının (vezaratü't-Terbiyeti ve't-talim) ve diğer resmî kurumların hazırladığı eğitim raporları incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Sudan hakkında genel bilgiler verilmiş, din-devlet ilişkileri, eğitim ve inanç özgürlüğüne dair anayasal haklar ele alınmış, akabinde eğitim ve din eğitimi faaliyetlerinin tarihi sürecine değinilmiştir. Bu bağlamda ülkenin genel eğitim ve din eğitimi politikaları incelenerek genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ülkemizde Sudan'ın eğitim yapısına dair çalışmalara rastlanmadığı için bu çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Eğitimi Tarihi, Sudan, Eğitim, Örgün Eğitim Kurumları.

Abstract

The Sudanese education system, which has been subjected to foreign political interventions and civil wars throughout the history, has given great importance to education and religious education despite the changes and inadequate facilities. The educational structure of the country started as centered on Islam from the early periods and has continued with the same parameter in different forms until today. The Sudanese education system consists of various levels from pre-school to university. Religious education is provided in traditional or formal ways from pre-school to university. The Khalwahs, which provide religious education through traditional methods, have been the most important institutions which focus on the teaching of the Holy Qur'ān and have survived until today. These institutions mostly cover the religious education process given to preschool children. In formal education institutions, religious education courses are compulsory in the curriculum at every grade level. Religious education textbooks consist of different learning areas. In these learning areas, which vary according to the grade level, there is an approach centered on the teaching of the Qur'ān and hadith. It is observed that no fiqh sect was adopted in the subjects taught based on the belief of the Ahl al-Sunnah. There are many private and foundation schools in the country. While public schools are subject to the national curriculum, foreign private schools have the freedom to implement different curricula. In these curricula, while religious education is compulsory for Muslim students, it is not compulsory for non-Muslim students. In this respect, the right of foreigners and non-Muslims to receive education in their own religion is guaranteed by law. As can be seen, the Sudanese education system is built on religious foundations, but modern education has not been abandoned. There is an approach that integrates both traditional and modern education systems. Sudan as a country consists of different states. The schools in the country are supervised by the relevant ministry of education of the states. However, the curricula and textbooks to be followed are prepared by the relevant institutions of the Ministry of General Education. Sudan's education system is officially structured as 8 years of basic education, 3 years of secondary education and 4 years of higher education. However, there are serious inequalities in education due to economic difficulties, political instability and infrastructure deficiencies. Enrollment rates are low in rural areas and access to education is limited, especially for girls. Although education reforms have been undertaken in recent years, progress is slow due to the lack of resources and conflicts. Education in public schools is completely free of charge. Ongoing internal conflicts, economic inadequacies, internal migration and school dropout are seen as the most important problems in the field of education. The aim of this study is to examine the structure of religious education in Sudan, which has experienced civil wars and coups throughout its history and today. Based on the document analysis method, this study analyzes the educational reports prepared by the Ministry of Education and Training (Vizāra al-Tarbiya wa'l-Ta'lim) and other official institutions. The study first provides a general overview of the country, religion-state relations and constitutional rights, and then touches upon the historical process of education and religious education activities. In this context, general evaluations were made by examining the general education structure, religious education structure and current situation of the country. It is thought that the study will contribute to the literature.

Keywords: Religious Education, History of Religious Education, Sudan, Education, Formal Education Institutions.

Giriş

Resmî adı “Sudan Cumhuriyeti” (جمهورية السودان) olan ülkenin başkenti Hartum’dur. Kuzey Doğu Afrika’da yer alan ülke bir Arap ülkesidir ve resmî dili Arapçadır. 2018 itibarı ile yaklaşık 47 milyon nüfusa sahip ülkenin çoğunluğu (%92) Müslümanlardan oluşmaktadır. Ülke 1. 882 bin km² yüz ölçümüne sahiptir.¹ 2011 yılında Güney Sudan’ın bağımsızlığı ile birlikte yüz ölçümü bakımından Cezayir’den sonra Afrika’nın en büyük ülkesi olmuştur. Sudan 1956 yılında İngiliz ve Mısır ikili sömürge yönetimine karşı bağımsızlığını ilan etmiştir.

Sudan, 18 eyaletten oluşan federal bir cumhuriyettir. Sudan Cumhurbaşkanı, beş yıllık bir süre için halk oylamasıyla seçilmektedir. Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem de hükümet başkanı olarak görev yapmaktadır. Sudan’ın yasama organı, Milli Meclis ve Eyaletler Meclisi olmak üzere iki meclisli bir yapıya sahiptir. Milli Meclis 491, Eyaletler Meclisi ise 50 milletvekilinden oluşmaktadır.²

Sudan, yerüstü ve yeraltı doğal zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen bitmek bilmeyen siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar yüzünden bu kaynakları yeterince kullanamamaktadır. Ülke ekonomisi sınırlı düzeyde yapılan tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Sudan pamuk, susam, yer fıstığı, hayvansal ürünler ve Arap zambaki gibi ürünleri ihraç etmektedir. Tarımsal ürünlerin ihraç edilmesine rağmen ülke uluslararası yardım kuruluşlarının gıda yardımına ihtiyaç duymaktadır. Dünyada ilaç sanayisi bakımından önemli bir ürün olan Arap zambakının yaklaşık %80’i Sudan tarafından karşılanmaktadır. Ülkenin en önemli yeraltı kaynakları arasında petrol ve doğal gaz bulunmaktadır. Ancak ülke bu kaynaklardan yeterince faydalanamamaktadır.³

Sudan’da aile başına düşen ortalama fert sayısı 7’dir. Ortalama yaşam süresi ise 55’tir. Demografik çeşitliliğe sahip Sudan genç bir nüfusa sahiptir. 15 yaşın altındaki nüfus yaklaşık 20 milyondur. Ülkede büyüklerin okuma yazma oranı %57’dir. Sudan’da 150 farklı kabilenin bulunduğu bilinmektedir. Bu kabileler arasında dil, din, kültür ve coğrafik farklılıklar bulunmaktadır. Ülkedeki kabileler arasında çoğu zaman su ya da arazi anlaşmazlıklarından kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Sudan tarih boyunca darbeler, etnik ya da dinî gruplar arasında çıkan iç savaşlarla ve dış devletlerin müdahalesi sonucu doğan birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu olumsuzluklar ne yazık ki günümüzde de devam etmektedir. Yaşanan karışıklar başta eğitim olmak üzere sosyal, ekonomik vs. birçok alana sirayet etmektedir.⁴

Bu çalışmada Sudan’ın din eğitimi yapısı incelenmiştir. Ülkenin din devlet ilişkileri ve bu durumun eğitime yansımaları ele alınmıştır. Akabinde Sudan’da

¹ رئاسة الجمهورية القصر الجمهوري “معلومات عامة” (Erişim 17 Şubat 2024).

² T.C. Dışişleri Bakanlığı “Sudan’ın Siyasi Görünümü ” (Erişim 20 Şubat 2024).

³ Meral Avcı “Sudan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁴ Riasetü'l-Cumhuriyye, Sudan Government, “General Information” (Erişim: 8 Aralık 2024).

genelde eğitim özelde ise din eğitimi tarihinin arka planına değinildikten sonra ülkenin genel yapısı, mevcut durum ve din eğitiminin işleyişi üzerinde durulmuştur. Doküman incelemesi yöntemine dayanan çalışmamızda ilgili literatür taranarak kurumların resmî web siteleri incelenmiştir. Güncel ders kitaplarının tamamına bakılarak sınıf bazındaki ünite ve konular araştırmacı tarafından tablolaştırılmıştır. Toplumların eğitim sistemleri ve yönetim yapıları, kendi özgün şartlarına göre şekillenir. Diğer ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenmesi ise problemlerin çözümüne katkı sağlayabilir. Bu nedenle farklı ülkelerin eğitim yapılarının incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın ortaya konulmasındaki temel dürtü ise Türkiye’de Sudan ile ilgili yapılan çalışmaların çok sınırlı olmasıdır.

1. Din-Devlet İlişkileri

Sudan’ın tarihi süreçte yaşadığı askeri darbeler,⁵ beraberinde anayasal değişiklikleri de getirmiştir. Ülke yönetimine hâkim olan yapılar, anayasayı kendi siyasi veya ideolojik görüşleri bağlamında ya tamamen değiştirmiş ya da maddeleri yenilemiştir. Sudan, bağımsızlığını ilan ettiği 1956 yılında ilk anayasasını kararlaştırmıştır. Sonraki süreçlerde birçok değişikliğe gidilmiş ancak anayasadaki köklü değişiklikler 1985, 2005, 2019 ve 2022 yıllarında yapılmıştır. 2022 yılında kararlaştırılan anayasa “geçiş anayasası” olarak isimlendirilmiştir. Yeni anayasada din ve devlet ilişkisi, devlet yapısı, haklar ve ceza sistemiyle ilgili maddelerde yapısal değişikliklere gidilmiştir. 2022 yılında da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Cari anayasada kanun ve kamu düzeni gereklerine uygun olarak dinî inanç ve ibadet özgürlüğünü koruyan birçok hüküm bulunmaktadır. 2015 Anayasasından farklı şekilde, hukukun kaynağı olarak “şeriat” ya da İslam hukukuna atıfta bulunulmamış ancak ölüm cezasını kısıtlayan madde, bunun belirli suçlar için kısas ve had cezası olarak uygulanmasına izin vermiştir.⁶ Anayasada din ve düşünce özgürlüğü hakkındaki bazı maddeler şunlardır:

Madde 4/1: Sudan Cumhuriyeti Federal demokratik bir ülkedir. Yasama sistemi parlamenter yapıya dayanır. Ülkede din, dil, mezhep kültür, ekonomik veya hangi cihetten olursa olsun kimseye ayrıcalık yapılamaz. Vatandaşlar kanunlar karşısında eşittir.

Madde 4.2: Devlet insan onuruna uygun bir şekilde adalet ve eşitlik ilkesine bağlıdır. Temel insan hakları ve özgürlükleri devlet garantisi altındadır.

Madde 57: Her insanın inanç ve ibadet özgürlüğü hakkı vardır. Her insan, inancını ve dinin özgürce ifade edebilir, inancı veya dini gereği ibadetlerini özgürce yapabilir, demokratik çerçevede kendi dini ve inancıyla ilgili etkinlikler düzenleyip eğitim verebilir.

⁵ Moaaz Yahea Atıttalla Mansour, *Sudan’da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956-2019)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 39.

⁶ “٢٠٠٥ لسنة الانتقالي السودان جمهورية السودان دستور جمهورية السودان وزارة العدل دساتير السودان (Erişim 05 Ocak 2025).

*Yapılan dinî etkinlikler ülkenin kanunun ön gördüğü şekilde toplum düzenini bozmaması gerekir.*⁷

Ülkedeki Müslümanların neredeyse tamamı kendilerini Sünni olarak tanımlamaktadır, ancak farklı Sünni geleneklerin takipçileri arasında, özellikle de Sufi tarikatları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Küçük Şii Müslüman topluluklar ağırlıklı olarak Hartum'da yaşamaktadır. Hartum bölgesinde en az bir Yahudi aile kalmıştır. Sudan Kiliseler Konseyi, 24'ü kayıtlı olmak üzere 36 Hristiyan mezhebinin varlığını bildirmektedir. Hristiyanlar başta Hartum, Port Sudan, Kassala, Gedaref, El Obeid ve El Fasher gibi büyük şehirler olmak üzere ülke genelinde yaşamaktadır. Hristiyanlar ayrıca Nuba Dağları'nın bazı bölgelerinde, Güney Kordofan Eyaleti'nde ve Mavi Nil Eyaleti'nin bazı bölgelerinde yoğunlaşmıştır.⁸

2. Eğitimin Tarihsel Süreci

Sudan'da din eğitimi faaliyetlerinin başlangıcı ile ilgili literatürde sınırlı sayıda bilgiye rastlanmıştır. Bununla birlikte din eğitimi faaliyetlerinin Funç Krallığı döneminde halveler aracılığı ile başladığı bilinmektedir. Halveler tarihi süreçte temel yapısını korumakla birlikte farklı formlarda günümüzde de faaliyetlerini sürdürmeye devam ettirmektedir. Halveler İslam eğitim tarihindeki ortaya çıkan kütaplara denk gelen bir formda etkinliklerini sürdürmüştür. Başlangıçta mescitlerde ya da alimlerin evlerinde bireysel anlamda başlayan halveler zamanla resmî hüviyete bürünmüştür. Daha çok çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretilmesi amaçlanmıştır. Başlangıçta belirli bir programı olmayan halvelerde okutulan dersler geleneksel yollarla sürdürülmüş ya da bu derslerin hangisi olacağına halvenin bağlı olduğu ulema karar vermiştir. Farklı cemaat veya tarikatların açtığı halvelerde o grubun dinî ve ideolojik görüşü derslerin işlenişinde etkili olmuştur. Halvelerdeki derslere 7-9 yaş aralığında çocuklar kabul edilmiştir. Öğrenim süresi halvelere göre değişse de dört ya da beş yıllık bir eğitim süreci uygulandığı bilinmektedir. Sudan'daki ilk halvenin Şeyh Mahmut Areki tarafından açıldığı iddia edilse de literatürde net bilgiye rastlanmamıştır.⁹

Halvelerde eğitim uygulamaları daha çok Kur'an-ı Kerim'i merkeze alan bir dinî eğitim yapısına sahiptir. Halveler hafızlık, Kur'an-ı Kerim tecvit bilgisi, kelim, Arapça, ahlak ve temel İslami değerlerin eğitimi yapmıştır. Eğitimin zorunlu olmadığı halvelerin bazıları yatılı olarak varlığını sürdürmüştür. Halvelerin giderleri

⁷ وزارة العدل، "دستور جمهورية السودان الانتقالي لسنة ٢٠٠٥".

⁸ Republik of the Sudan, Federal Ministry of Education, *General Education Sector Stratic Plan 2018-2022* (Hartum: Federal Ministry of Education, 2019), 47.

⁹ Osman Ahmed Elemin, *Baht Ridâ Sitte Ukûd fî mesîrati't-Talîm* (Hartum: Matbaati Câmiati Hartum, 1995), 61.

o bölgedeki halkın maddi yardımlarıyla karşılanmıştır. Belirli bir süreye kadar da devlet desteği almamıştır.¹⁰

Tarihi bir derinliği olan halveler günümüz Sudan'ında varlığını devam ettirmektedir. Sivil bir yapılanma olan bu kurumlar zamanla hükümetlerin ilgisini çekmiş ve resmî eğitim kurumları hüviyetine dönüşmüştür. İki yıllık öğrenim sürecini kapsayan halveler okul öncesi kurumlarıdır. Birçoğu maddi olarak devlet tarafından desteklenmektedir.¹¹

Günümüz Sudan'ında modern okulların ve eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla halveler, eskisi kadar rağbet görmese de muhafazakâr aileler çocuklarını buralara göndermektedir. Halvelerdeki ders işleyiş biçimi farklılık gösterse de sistem olarak birbirinin benzeridir. Çocuklar sabah namazından iki saat önce kalkarlar, namaza kadar o gün okuyacakları sureye çalışırlar, sabah namazından sonra bir süre istirahat ettikten sonra sabah sekize kadar ikinci aşama olan ders tekrarını yaparlar. Kahvaltıdan önce dersler tahta levhalar olan löhlere yazılır ve hocaların nezaretinde ikindiye kadar ezber yapılır. Yatsı namazından sonra belirli müddet öğrenciler ikişerli olarak ezberlerini hocalara dinletirler. Daha sonra yaşı küçük olanlar içeride, büyükler dışarıda olacak şekilde halka yapılır. Ders öğrenciler arasında dönerek son kez tekrar edilir ve öğrenciler istirahate çekilir.¹²

2.1. Osmanlı-Mısır Dönemi (1821-1885)

Sudan'ı Mısır merkezli Kavalalı Hanedanı üzerinden idare eden Osmanlılar, Sudan'ın askeri, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeye gönderdiği yöneticiler Sudan'da önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetlerin en önemlileri ise eğitim alanında görülmüştür¹³

Osmanlı-Mısır hakimiyetinin Sudan'a girmesiyle birlikte 1846 yılından itibaren birçok Sudanlı Mısır'daki el-Ezher'e eğitim almaya gitmiştir. El-Ezher'e Sudan'dan gelen öğrenci sayısı fazla olduğu için onlar *senariyye* olarak isimlendirilmiş, Mısır devletince bursa bağlanmıştır. Dönemin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Sudan'dan Mısır'a ve buradan da Avrupa ülkelerine eğitim almaları için birçok Mısırlı ve Sudanlı öğrenci göndermiştir.¹⁴ 1848-1854 yıllarında dönemin valisi olan I. Abbas Hilmi Paşa Osmanlı yönetimi ile arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde İngilizlerin desteğini sağlamış, böylece İngilizler

¹⁰ Elemin, *Baht Ridâ Sitte Ukûd fî mesîrati't-Talîm*, 73.

¹¹ İshak Kızılaslan, "Tarihi Süreçleri Bağlamında Sudan'da Kur'an Eğitimi ve Türkiye'deki Kur'an Kursu Tecrübesi ile Karşılaştırması", *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (30 Ekim 2022), 198.

¹² Elemin, *Baht Ridâ Sitte Ukûd fî mesîrati't-Talîm*, 85.

¹³ Hamid al-Douri Major Sami - Mohamed Aziz Al-Dawdy, "Islamic Education in Sudan" *Journal of Tikrit University for Humanities* 25/3 (Mart 2018), 247-268.

¹⁴ Nasır Seyyid, *Tarihu's-siyâse ve't-Ta'lîm fî Sudan* (Hartum: Dâru Câmîatu'l-Hartum, 1990), 65.

başta eğitim olmak Mısır'ın iç işlerine dahil olmaya başlamıştır. Avrupa'da eğitim gören Mısırlı ve Sudanlılara güvenmeyen Paşa, askeri ve sivil eğitim kurumlarını kapatarak ya da ödeneklerini keserek Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarını kaldırmaya çalışmıştır.¹⁵ Bu durum Sudan'ın eğitim yapısını olumsuz etkilemiştir.

Sudan'da modern anlamda ilk resmî okul ilk öğretim düzeyinde 1853 yılında I. Abbas (1848-1854) döneminde açılmıştır. Açılan bu okul o dönemdeki müfredat ve yönetim açısından Mısır'daki okullar ile aynı özellikleri haizdi. Öğretim süresi üç yıl olan bu okul, küçükler okulu olarak isimlendirilmişti ve tüm öğrenciler yatılı eğitim görüyordu. Okulun öğrencileri daha çok kırsal bölgelerden aşiret ve kabile şeyhlerinin çocuklarından tercih ediliyordu. Okula kabul yaşı 7-12 idi. Halkın Sudan topraklarında yeni bir eğitim kurumu olan bu okulun öğrenim süresini uzun bulması, çocuklarının yeterli dinî bilgiyi alamayacağı endişesiyle okula rağbet göstermemesine sebep olmuş ve öğrenci sayısı beklenen sayıya ulaşamamıştı. Okulda verilen dersler okuma, yazma, Arapça, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi temel derslerden oluşuyordu.¹⁶ Türk ve Sudanlı gerek mülki gerek askerî erkanın çocuklarının uyum içerisinde eğitim aldığı bu okulların faaliyetleri I. Abbas Hilmi Paşa'nın ölümüyle kesintiye uğramıştır.¹⁷

Mısır Hidivi İsmail Paşa (1863-1879) Mısır ve Sudan'da eğitim faaliyetlerine ivme kazandırmıştı.¹⁸ İsmail Paşa görevinin ilk yılı olan 1863'te Sudan'ın Hartum, Berber, Dongola, Taka, Kordofan, Sevakın ve Senar bölgelerinde ilköğretim düzeyinde yedi okul açmıştı. Hartum'daki okulun 125, diğer okulların 75'er öğrencisi bulunmaktaydı. Açılan bu okullar Mısır Maarif Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. 1870 yılında Hartum ve Kesla şehirlerinde telgraf hizmetlerinde çalışacak kişilerin yetiştirilmesi için iki tane meslek okulu açılmıştı.¹⁹ Bu okula ilköğretim mezunları kabul edilmişti. Mısır Hidivi Mehmet Tevfik Paşa (ö.1892) döneminde (1879-1892) biri tıp diğeri eczacılık alanında iki okul açılmıştı. Tevfik Paşa döneminde ayrıca Güney Sudan'da görev yapan asker ve komutanların çocukları için ilköğretim düzeyinde bir okul faaliyete geçirmişti. Dönemin Sudan topraklarında Osmanlı-Mısır hakimiyetinde farklı bölgelerde de birçok okul açılmıştır.

Osmanlı döneminde Sudan'da misyonerler eliyle azınlık okulları da açılmıştı. 1843 yılında Sudan'da yaşayan Avrupalıların çocuklarını eğitmek için bir okul açan misyonerler böylece bölgedeki faaliyetlerine başlamıştı. Teknik ve bilimsel konuların yanı sıra beşeri bilimler, Arapça, Fransızca ve İtalyanca dillerini içeren bir müfredata sahip bu okulda İtalyan uzmanların gözetiminde marangozluk, demircilik, dokuma ve ayakkabıcılık gibi farklı meslek gruplarının yetiştirildiği bölümler de söz

¹⁵ Ahmad Bilal Bele - Omer Mohammad Elammas, *Mahattât fî Mesrati't-t'alîm fî Sudan* (Hartum: y.y, 2018), 42.

¹⁶ Bele - el-Ammas, *Mahattât fî Mesrati't-t'alîm fî Sudan*, 45.

¹⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları* (İstanbul: IRCICA, 2006), 52.

¹⁸ Muhammed Fuad Şukrî, *El-Hukmu'l-Mısri fî Sudan 1820-1885* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1947), 57.

¹⁹ Muhammed İbrahim Yahya, *Et-talîm ed-dînî fî Sudan* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1987), 68.

konusuydu. Daha sonra ticari bir bölümün de açıldığı bu misyoner okulundan mezun olan öğrenciler devlet dairelerinin farklı birimlerine atanmıştır. Osmanlılarla başlayan eğitim alanındaki modernleşme hareketleri diğer alanlarda olduğu gibi daha sonraki Mehdi döneminde son bulmuştur.²⁰

2.2. Osmanlı Hakimiyeti Sonrası Mehdilik Hareketi Dönemi (1881-1885)

Osmanlıların Afrika'da yaşadığı en önemli tecrübelerden biri de 1881'de Sudan'da başlayan Mehdi Hareketi olmuştur. Muhammed Ahmet b. Abdullah öncülüğünde başlangıçta faaliyetlerini dini saikler üzerine bina eden Mehdilik hareketi zamanla belirli bir güce eriştikten sonra siyasi bir hâle dönüşmüştür. Bu hareket, ülke topraklarındaki yabancı ülkelerin hakimiyetine son vermek amacıyla önce Osmanlı idare sistemine, ardında da İngilizlerin işgal girişimlerine karşı sert şekilde bir muhalefet yapmıştır. Din, siyaset ve eğitim alanında önceki dönemlerin etkisini tamamen kaldırmayı planlayan bu hareket, Sudan milliyetçiliğinin gelişmesine de zemin hazırlamıştır.

Sudan'da doğup büyüyen Mehdilik hareketinin öncüsü Muhammet Ahmet b. Abdullah, yetiştiği ve din eğitimi dersleri aldığı hocaları tarafından da ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bunu en büyük nedeni ise Muhammet Ahmet'in dinî yorumlara gelenekçi ve kendine özgü bir yöntemle yaklaşması olmuştur. Başta ifade edildiği gibi bu hareketin temel çıkış noktası dini saikler olsa da sonraki dönemlerde başka alanlarda da hakimiyet kurma amacı gütmüştür. Nitekim Mehdilik hareketine dahil olanlar dinî, siyasi ya da milliyetçilik mücadelesi gibi nedenlerle harekete katılmıştır.²¹ Mehdilik Hareketi'nin Sudan'da birçok değişime neden olduğu hatta bu değişimin etkilerinin 20. yüzyılda da devam ettiği söylenebilir.²²

Mehdilik hareketinin patlak vermesiyle birlikte misyonerlik faaliyetlerine son verilmiştir. Başta Osmanlı olmak üzere önceki eğitim sistemi tamamen değiştirilmiştir. Bunun yerine tamamen din eğitiminin ağırlıklı olduğu bir eğitim sistemi tasarlanmıştır. Bu bağlamda başlangıçta sayıları çok olmasa da Sudan'ın farklı bölgelerinde bir Kur'an eğitimi kurumu olan halveler açılmıştır. 15 yıl süren Mehdilik hareketinin nüfuzu ve faaliyetleri, İngilizlerin Sudan'ı 1898 yılındaki işgaliyle son bulsa da hareketin dinî, siyasi ve sosyal etkileri sonraki dönemlerde devam etmiştir.²³

²⁰ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) "Osmanlı Devrinde Sudan'da Çağdaş Kurumlar ve Alt Yapının Kurulması" (Erişim: 08 Aralık 2023).

²¹ Tarig Mohamed Nour Ali, *Osmanlı Sudan'ı, Sevakin'de Türk-İngiliz Rekabeti* (İstanbul: İskenderiye Kitap, 2021), 320.

²² Abdullah Özdağ, "Sudan'da Mehdilik hareketi (1881-1885)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/63 (2018), 325.

²³ Seyyid, *Tarihu's-siyâse ve't-Ta'lim fi Sudan*, 68.

2.3. İkili Yönetim Dönemi (1899-1956)

19 Ocak 1899'da "condominium" adı verilen ikili yönetim dönemi başlamıştır. Bu dönemde iktidar, İngiltere tarafından belirlenen ve Mısır Hidiv'i tarafından zorunlu olarak tayin edilen valilerin idaresine devredilmiştir 1920'ye kadar ortak yönetimle İngilizler ilgilenirken maddi giderler Mısır tarafından finanse edilmiştir. Ancak İngilizler yönetimde söz sahibiyken, ikili yönetimin üzerinde ittifak ettiği anlaşmaya göre Mısır'ın herhangi bir karar verme yetkisi kalmamıştır.²⁴ Anlaşma metnine göre alınan kararlar Sudan'la ilgili olsa dahi hiçbir Sudanlı yönetime dahil edilmemiştir.²⁵

İkili yönetim döneminde Mehdi hareketinin eğitim uygulamaları tedrici bir şekilde değiştirilmiştir. Yeni yönetim, dini merkeze alan eğitim anlayışını değiştirme yoluna giderek müfredata pozitif bilimleri dahil etmiştir. Daha sonra eğitim kurumlarındaki öğrenci sayılarını azaltarak devlet kademelerinde görev yapacak memurları yetiştirme ile sınırlı bırakmıştır. Yönetim, Sudan'ın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren halveler, kısıtlı da olsa uygulamalarını devam ettirmiştir. Örgün eğitim kurumlarında laik, halvelerde ise din merkezli bir eğitim anlayışı getirilmiştir. İkili yönetim, misyonerlerin eğitim kurumlarındaki faaliyetlerine geniş imkânlar sağlamıştır. Misyonerlerin okullardaki faaliyetlerinin artmasıyla birlikte Hristiyanlığın etkisinde kalmamak için halk, çocuklarını bu okullardan almış, böylece okullardaki Sudanlı öğrencilerin sayılarında ciddi düşüş meydana gelmiştir. Öğrenci sayılarındaki azalma, yeterli öğretmen ve idareci sayısının olmaması, mali yetersizlikler gibi nedenlerden dolayı başta başkent Hartum olmak üzere diğer bölgelerdeki eğitim sistemini durma noktasına getirmiştir.

İkili yönetim, eğitimdeki kötü gidişin önlenmesi için birtakım yeniliklere gitmiş bunun ilk adımı olarak yeni eğitim kurumları açmıştır. Böylece 1900-1901 yıllarında Ummu Derman ve Hartum bölgelerinde ikisi ilköğretim, biri meslek, diğeri öğretmen yetiştiren okullar olmak üzere dört okul açılmıştır. Öğretmen yetiştiren okulun öğrenim süresi beş, diğer okulların ise dört yıl olarak belirlenmiştir. Devlet okullarda Mısır okullarındaki müfredatın aynısı uygulanmıştır. Başlangıçta bu okullara kabul şartı olarak halve mezunu olma şartı getirilmiş ancak ilerleyen dönemlerde bu kural değişmiş ve bu kurumlara ancak devlet okulları mezunları kabul edilmiştir. İleriki dönemlerde öğretmen yetiştiren okulun adı Gordon Koleji olarak değiştirilmiştir.²⁶ Bu kolejde 1905 yılına kadar birçok bölüm açılmıştır. Gordon Koleji'nin açılmasının ardından eğitim kurumlarının sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Böylece Berbe ve Ummu Derman bölgelerinde eğitim dili İngilizce olan ortaöğretim düzeyinde iki okul açılmıştır. Akabinde sadece kız öğrencilerin öğrenim gördüğü okulların yanı sıra kız öğretmen okulu açılmıştır. 1908 yılına gelindiğinde

²⁴ Avcı, "Sudan".

²⁵ Sana Fikri Zaki Saad, *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 45.

²⁶ Saad, *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)*, 37.

Sudan'daki okullar ilkokul, ortaokul, lise tıp ve askeri okullar şeklinde tasnif edilmiştir.²⁷

Sudan'da din eğitimi faaliyetlerinin gelişmesinde gerek yerel alimler ve tarikatlar²⁸ gerek Mısır'dan gelen alimlerin rolü büyüktür. Farklı bölgelerde bulunan alimler kendi evlerinde büyük öğrenci kitlelerine özel dersler vermiş birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ulemanın büyük kısmı Şeyh Bedevi adında bir alimin başkanlığında yürütülen bir kurul altında faaliyet göstermiştir. Şeyh Bedevi'nin vefatından sonra yönetim bu kurulun başına aynı zamanda kadı olan Şeyh Ebu Kasım Ahmet Haşim'i getirmiştir. Şeyh Ebu Kasım, daha önce farklı yerlerde ders veren alimleri tek çatı altına toplamış böylece öğrenciler aynı yerde farklı alimlerden farklı derslerin tedrisatını yapma imkânı bulmuştur. Ummu Derman mescidinde teşekkül eden bu yapı zamanla kurumsallaşarak bir enstitü haline gelmiştir. 1912 yılında El-Ezher'in yönetmeliği esas alınarak açılan enstitü ilk aşama, lise aşaması ve yüksek aşama şeklinde üç kategoriye ayrılmıştır. Her bir aşamanın öğrenim süresi dört, toplamda 12 yıl olarak belirlenmiştir. Ağırlıklı olarak dinî ilimlerin öğretildiği bu enstitü 1948 yılına kadar yapısını değiştirmeden faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu dönemden sonra enstitü bünyesinde kütüphanenin yanı sıra birçok kurul ve bölüm teşekkül etmiştir.²⁹

Tablo 1. 1935-1946 yılları arasındaki öğrenci sayıları

Yıl	Erkek ögr. sy.	Kız ögr. sy.	Toplam	Sudanlı ögr. sy.
1933	2005	1996	3791	1340
1935	2793	2288	5081	1579
1936	3152	2195	5347	2200
1937	3732	2478	6210	2092
1938	4397	2622	7019	3345
1946	8707	3560	12267	8700

Kaynak: <https://shs.hal.science/halshs-01514910/document/1000>

2.4. Bağımsızlık Sonrası (1956 ve Sonrası)

Sudan 1956 yılında İngiltere'den bağımsızlığını aldıktan sonra başta eğitim olmak üzere birçok alanda gelişim ve değişim yaşamıştır. Ancak önceki dönemin bıraktığı yönetim anlayışı ve eğitim sisteminin izleri bir müddet daha devam etmiştir. Sudanlılar ilk defa kendi kendilerini yönetme fırsatını elde etmiş, eğitim

²⁷ Saad, *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)*, 48.

²⁸ Kadir Özköse, "Sudan'da Tasavvufî Hayatın Şekillenmesine Kâdiriyye ve Şâziliyye Tarikatlarının Etkisi", *Sufiyye* (Haziran 2021), 165-181.

²⁹ Saad, *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)*, 39.

alanında yeni kararlar almıştır. Ancak bu dönemden günümüze kadar ülkede yaşanan darbeler, darbe girişimleri, iç savaşlar, mezhep, kabile taassubiyeti gibi sorunlar ülkeyi adeta krize sokmuştur. Yaşanan bu sorunların en büyük yansımaları eğitim başta olmak üzere, güvenlik, sosyal ve ekonomik alanlarda görülmüştür. Ülke bağımsızlığını elde ettikten iki yıl sonra ilk askeri darbeyi yaşamıştır. General İbrahim Abbud tarafından kurulan askeri rejim 1964 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Güney bölgelerinin Araplaştırılma çabası, Batılı misyonerlerin ülkeden çıkartılması gibi nedenler Güney Sudan yöneticilerinin ve halkının tepkisini çekmiş, böylece Güney Sudan sorunu daha da belirgin bir hâl almıştır. Başta İsrail olmak üzere bazı Afrika ülkelerinin de desteğiyle Anya Nya adındaki isyancı güçler öne sürülerek ülkede iç savaş patlak vermiş ve 17 yıl süren çatışmalar 1972 yılında son bulmuştur.³⁰

1956 yılında itibaren eğitim sisteminde yapısal değişiklikler yapılmıştır. Böylece çocuk eğitimi ağırlıklı olarak geleneksel eğitim kurumları olan halvelerde devam etmiştir. Okullarda Mısır ve Sudan programları uygulanmıştır. Kuzey Sudan'daki eğitim olanakları güneye göre daha fazla uygulanmıştır. Kuzeydeki eğitim faaliyetlerinin idaresi Nil Ezrak ve Kuzey Kesla eğitim müdürlüğünce yürütülmüştür. Bu iki müdürlüğün olanakları eğitim öğretim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde idaresinde yetersiz kalmıştır. Darfur bölgesinde eğitim faaliyetleri neredeyse hiç kalmamıştır. Hartum bölgesi ve kuzey bölgelerindeki eğitim faaliyetleri ise daha çok ilkokul düzeyinde yoğunlaşmıştır.³¹

1958 yılında tamamı Sudanlılardan oluşan eğitim kurulu aldığı kararlarla yeni uygulamalar başlattı. Örneğin ilkokulun öğrenim süresi 6 yıl olarak belirlendi. Lise aşaması genel ve yüksek lise olarak iki gruba ayrıldı. Yüksek lise ise ilmi ve mesleki olarak sınıflandırıldı. Meslek liselerinin açılmasıyla kırsal alanda ciddi atılımlar yapılarak, özellikle tarım liseleri aracılığıyla tarımsal gelişmenin büyümesi amaçlandı. Kurulun yaptığı köklü değişimlerden biri de lise son seviyesine kadar Arapçayı resmî öğretim dili yapması oldu. Ancak İngilizce, ilkokul 4. sınıftan itibaren müfredatta yer aldı. Okullarda öğretmenlik yapacakların üniversite ya da dengi kurum mezunları olması şartı getirildi. Eğitimdeki kız erkek eşitsizliği arasındaki fark indirilmeye çalışıldı. Bu uygulamaların bir kısmı ülkede yaşanan iç savaşlar ve ekonomik sorunlar nedeni ile devam ettirilemedi. Bu dönemden sonra en bariz değişim kız öğrenci sayılarında yaşandı. 1956 yılında 206 kız okulundaki öğrenci sayıları 34150 (%37) iken bu oran 1938 yılında 616 okula ve 126477 öğrenciye yükseldi.³² Bu durumun nedenleri olarak açılan okul sayılarının artması ve toplumun kadınlara bakış açısındaki olumlu değişiklikler gösterilebilir.

³⁰ Serhat Orakçı, *Sudan Raporu Parçalanmadan Toparlanmaya* (İNSAMER, 2018), 4.

³¹ Saad, *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)*, 39.

³² Riasetü'l-Cumhuriyye, "General Information" (Erişim 8 Aralık 2024).

3. Mevcut Durum

Günümüzde Sudan eğitim sisteminde, ülkenin genel ekonomik ve sosyal durumu nedeniyle birçok sorun yaşanmaktadır. Sudan'da okuryazarlık oranı düşüktür ve eğitim altyapısı yetersizdir. Ülkenin iç savaşlar ve siyasi istikrarsızlık yaşaması, eğitim sistemini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, Sudan Hükümeti eğitime daha fazla kaynak ayırmaya başlayarak uluslararası yardımlarla eğitim alanında iyileştirmeler yapmaya çalışmaktadır. Ancak halâ eğitimde cinsiyet eşitsizliği ve bölgesel farklılıklar gibi sorunlar mevcuttur. Sudan'daki eğitim sistemi, ülkenin genel gelişimine katkıda bulunmak için daha fazla destek ve kaynak gerektirmektedir.³³

Nisan 2023 ortalarında Sudan ordusunun içindeki paramiliter bir grup olan Hızlı Destek Kuvvetleri orduya baş kaldırmış ve ülke yönetimini ele geçirmeye çalışmıştır. Bu girişim başta eğitim kurumları olmak üzere birçok devlet kurumunu olumsuz etkilemiştir. İç savaşa dönüşen bu darbe girişimi ile birçok kişi tehdit altında yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Yüksek öğretim kurumları başta olmak üzere okullar eğitime ara vermiş, okullar sivillerin yaşam alanına dönüşmüştür. Savaşın yoğun olmadığı bölgelere doğru bir iç göç başlamıştır. Bu süreçte eğitim tamamen durmuş, bazı kurumlar uzaktan eğitim sürecine geçmiştir. Yüksek Öğrenim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığı üniversitelerin ve okulların ne kadar zarar gördüğünü tespit etmek için bir komisyon kurmuş ve inceleme başlatmıştır.

Günümüzde iç savaşın etkisi azalsa da devam etmektedir. Özellikle her iki grup mensuplarının gençlerden oluşması ve üniversite öğrencisi olması yükseköğretim kurumları içerisinde de çatışmalara neden olmuştur. Ülkede yaşanan iç savaşlar ve siyasi istikrarsızlık ekonomik sorunları beraberinde getirmiş böylece birçok öğrenci ailesinin ekonomik yapısına katkı sunmak amacıyla okulu terk etmiştir. Üstelik okul terki her geçen yıl artarak devam etmektedir. Okula devam oranı 2009'da %67 iken 2017'de %62'ye gerilemiştir.³⁴ Çocuk işçiliği, erken evlilikler ve okul masrafları gibi sorunlar bu gerilemenin nedenleri arasındadır.

4. Genel Eğitim Yapısı

Sudan'daki tüm okullar Birleşik Eğitim ve Öğretim Bakanlığının (vezartü't-terbiye ve t-talîm el-ittihadiyye) sorumluluğundadır. Bakanlık genel olarak stratejik planlama, program yapısı, eğitimle ilgili uluslararası faaliyetler gibi uygulamalardan sorumludur. Bunun dışındaki tüm eğitim unsurları eyaletlerin eğitim yöneticileri

³³ United Nations Children's Fund (UNICEF), *Sudan* (Sudan: UNICEF, 2020), 47.

³⁴ Republik of the Sudan, Federal Ministry of Education, *General Education Sector Stratic Plan 2018-2022* (Hartum: Federal Ministry of Education, 2019), 47.

tarafından idare edilmektedir. Genel eğitim bakanlığında tüm eyaletlerin birer eğitim temsilcisi bulunmaktadır.³⁵

Sudan'da zorunlu eğitim süresi on bir yıldır. Genel bir yapı olarak Sudan eğitim sistemi şu üç temel aşamadan oluşmaktadır:

Okul öncesi dönem: Ana okulu ve halveleri kapsayan bu aşamaya öğrenci kabul yaşı 4 tür ve öğrenim süresi iki yıldır. Bu aşama zorunlu değildir.

Esâsi (İlköğretim) aşaması: süresi sekiz yıl olan bu aşama örgün eğitimin ilk basamağıdır. Bu aşamaya kabul yaşı altıdır.

Sanevî (Lise) aşaması: Bu aşamanın süresi üç yıldır. Bir önceki aşamayı bitiren öğrenci öğrenim gördüğü okulun yapısına, notlarına ve bitirme sınavından alacağı puana göre lise tercihi yapmak durumundadır. Liseler genel olarak akademik (Fen bilimleri ve sosyal bilimler). Meslek liseleri ise (Meslek, Ziraat, Ticaret, Kız meslek) şeklinde kategorize edilmiştir.³⁶

Her aşamanın sonunda öğrenciler genel bir sınava tabi tutulmaktadır. Bu sınavdan başarılı olanlara bir üst aşamaya kayıt yapma hakkı tanınmaktadır.

Tarihi süreçte Sudan'ın siyasi, kültürel ve toplumsal yapısında İslamiyet belirleyici bir unsur olmuştur. Bu durum, eğitimle ilgili yasalarda ve eğitim hedeflerinde de görülmektedir. Sudan eğitim kanunlarında İslam dinini esas alan ahlaklı ve inançlı bir toplum yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 2001 yılında düzenlenen genel eğitim kanununun 5. Maddesi kapsamında genel eğitimin temel hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Toplumda İslam inancını ve ahlakını güçlendirmek, böylece toplumun birlik ve beraberlik dinamiklerini güçlendirerek iyi işleri teşvik etmek.
- Özgüven bilinci yüksek Allah'a tevekkül eden özgür bir toplum yetiştirmek.
- Kültürel çeşitliliğe saygı duyan toplum ruhuna ve vatanına bağlı, toplumsal kültürü geliştirecek bir toplum yetiştirmek
- Gençlerin zihinlerini bilimle doldurarak olumlu düşünceye teşvik etmek.
- Eğitimde fırsat eşitliği sağlayarak gençlerin yetenek ve becerilerinin gelişimine katkı sunmak.
- Gençler arasında çevre bilinci geliştirmek, onları çevreyi korumaya hazırlamak.³⁷

Sudan Anayasasında eğitim hakkı devlet güvencesi altına alınmıştır. Bu bağlamda her vatandaşın kendi dini ve inancının eğitimini alma hakkı vurgulanmıştır.

- Madde 67.1: Eğitim her vatandaşın hakkıdır. Dil, din, ırk, mezhep aidiyeti ne olursa olsun devlet tüm vatandaşlarının eğitim hakkını temin etmektedir.

³⁵ UNICEF, Sudan, 51.

³⁶ "٢٠٠٥ دستور جمهورية السودان وزارة العدل - جمهورية السودان (Erişim 11 Aralık 2024).

³⁷ Republik of the Sudan, Education Sector Stratic Plan 2018-2022, 56.

- Madde 67.2: Genel eğitim aşaması zorunludur ve ücretsizdir.³⁸

5. Din Eğitimi Yapısı ve Ders Kitapları

Devletin zorunlu kıldığı eğitim müfredatı, tüm öğrencilerin ilkokuldan ortaokula kadar din dersi almasını gerektirir. Müfredat ayrıca, uluslararası okullar ve Hristiyan gruplar tarafından işletilen özel okullar dahil olmak üzere tüm okulların, okul öncesinden üniversitenin ikinci yılına kadar Müslüman öğrencilere İslam eğitimi dersleri vermesini zorunlu kılar. Yasa, Müslüman olmayanların İslam eğitimi derslerine katılmasını zorunlu kılmaz ve bir sınıfta en az on beş Hristiyan öğrenci varsa, devlet okullarının Hristiyan öğrencilere kendi din eğitimi dersinin verilmesini zorunlu kılar. Hükümet, bu hükmü yerine getirmek veya genel olarak gerekli sayıda öğretmen işe almak için her zaman yeterli kaynak sağlamamıştır. Bakanlığa göre, bu sayı çoğu okulda sağlanamamıştır. Müslüman olmayan öğrenciler, din eğitimi gerekliliğini yerine getirmek için genellikle normal okul saatleri dışında kendi dinlerine ait din derslerine katılırlar. Din eğitimi müfredatını belirlemekten Millî Eğitim Bakanlığı sorumludur. Bakanlığa göre, İslami müfredat Sünni geleneği takip etmelidir.³⁹

Sudan'da İslam eğitimi ders kitaplarının hazırlanmasında belirli süreçlerden geçilmiştir. Ülkede yaşanan darbelere bağlı yönetim değişiklikleri ders programlarının ve kitaplarının yapısının değişimine de neden olmuştur. Günümüzde de Sudan'daki ders kitaplarının içeriğine dair tartışmalar halâ devam etmektedir.

5.1. Temel Eğitim Aşamasında Din Eğitimi

Temel eğitim aşaması birinci sınıftan başlayarak sekizinci sınıfa kadar devam eden bir süreçtir. Her sınıf düzeyinde İslam eğitimi (et-Terbiyetü'l-İslamiyye) adında zorunlu bir din eğitimi dersi bulunmaktadır. Bazı sınıf düzeylerinde Kur'an-ı Kerim ve fıkıh dersleri seçmeli ders olarak müfredatta yer almaktadır. Bu aşamada genel olarak ders kitaplarındaki konuların sınıf ve öğrenci düzeyine göre hazırlanmıştır. Aynı konular farklı referanslar kullanılarak sınıf düzeylerine göre farklı şekilde anlatılmış olsa da fazlaca tekrar olduğu görülmektedir. Ders kitaplarındaki konuların dil ve anlatım açısından sınıf düzeyine uygun fasih bir dille anlatıldığı görülmüştür. Ana ve ara alt başlıklara yer verilmiştir. Ancak ünite başlarında ilgili hazırlık çalışmalarına, ünitenin amaç ve kazanımlarına pek değinilmemiştir. Her ünitenin sonunda ölçme değerlendirme ve etkinlik çalışmaları olsa da örnek olay

³⁸ " ٢٠٠٥ جمهورية السودان وزارة العدل - دستور جمهورية السودان الإنتقالى لسنة ٢٠٠٥ "

³⁹ United States of Amerika Demartment of State "2022 Report on Internetal Religious Freedom Reports: Sudan" (Erişim 21 Şubat 2024).

inceleme, hikâye anlatımı gibi yöntemler çok az kullanılmıştır.⁴⁰ Ders kitaplarında güncel konulara da pek fazla yer verilmemiştir.

Sudan'da örgün eğitimin tüm kademelerinde Kur'an-ı Kerim veya tilavet konularına yer verilmiştir. 7. ve 8. sınıf düzeyinde ise tecvit konularına ağırlık verilmiştir. Bazı sınıf düzeylerinde Kur'an-ı Kerim adına ayrı bir ders de okutulmaktadır. Sınıf düzeylerinde verilen Kur'an-ı Kerim ünitelerinde sureler, ezberlenecek ve okunacaklar şeklinde tasnif edilmiştir. Bu ünite temelde surelerin ezberletilmesi ve doğru okunması esasına dayanmaktadır. Bununla beraber surelerde geçen temel kavramlar tablolar halinde açıklanmış, ayetlerin genel bir tefsiri yapılmıştır (Ekler: Tablo 1). Ünite sonunda ise surelerle ilgili ölçme değerlendirme etkinliklerine yer verilmiştir.⁴¹

Hadis ünitesinde alt sınıf düzeylerinde kısa hadislerle yer verilmiştir. Temelde bazı hadislerin ezberlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte hadisler üzerinden inanç, ibadet, ahlak, sosyal gibi konulara yer verilmiş, bu konular hadisler bağlamında değerlendirilmiştir (Ekler: Tablo 2). Tüm sınıf düzeyinde ünitenin sonunda ölçme değerlendirme ve etkinlik soruları yer almaktadır.⁴²

Temel eğitim aşamasının tüm kademelerinde fıkıh konuları yer almaktadır. Bu konular herhangi bir mezhep çerçevesinde değil, kitabı hazırlayan komisyonun tercih ettiği görüşler doğrultusunda ele alınmaktadır. Bu görüşler içerisinde dört fıkhi mezhebin de referans alındığı görülmektedir (Ekler: Tablo 3).⁴³

İnanç konuları birinci sınıftan son sınıfa kadar tüm aşamalarda yer almaktadır. Tüm sınıf düzeyinde aynı alan başlıklarının olduğu görülmektedir. Alan başlıkları aynı olsa dahi sınıf düzeyine göre farklı konular ele alınmaktadır. Örneğin Esmâül Hüsnâ başlığı altında her sınıf düzeyinde farklı isim ve sıfatlar ele alınmıştır. İnanç konuları ile ilgili herhangi bir mezhebin benimsendiğine dair bir ibare yoktur. Bu durum daha çok kitapları hazırlayanların görüşlerine dayanmaktadır. Genel olarak konuların muhtevasına bakıldığında ehli sünnet görüşünün benimsendiği ama belirli bir mezhebe dayanmadığı görülmektedir (Ekler: Tablo 4).⁴⁴

Ders kitaplarında yer alan ahlak ve siyer öğrenme alanlarında sınıf düzeyine göre farklı konular ele alınmıştır. Daha çok ayet ve hadis temelli örnekler üzerinden konular ele alınmıştır. Ayetlerin ve hadislerin güncel yaşantı ile irtibatlandırılmasına yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Her konu sonrası ölçme değerlendirme etkinlikleri bulunmaktadır (Ekler: Tablo 5,6).⁴⁵

⁴⁰ Manassatu Efedni et-Talimiyye (Afedne), "el-Menhecu's-Sudani el-Kamil" (Erişim 5 Ocak 2025).

⁴¹ Afedne, "el-menhecu's-Sudani el-Kamil".

⁴² Afedne, "el-menhecu's-Sudani el-Kamil".

⁴³ Afedne, "el-menhecu's-Sudani el-Kamil".

⁴⁴ Afedne, "el-menhecu's-Sudani el-Kamil".

⁴⁵ Afedne, "el-Menhecu's-Sudani el-Kamil".

5.2. Lise Aşamasında Din Eğitimi

Lise aşaması temel eğitim aşamasından sonra iki yıllık bir öğretim sürecini kapsamaktadır. Bu aşamada öğrenciler bir lise türüne seçmek durumundadır. Bu aşama öğrencinin üniversitede seçeceği alanı da etkilemektedir. Liseler sayısal (ilmi) ve edebi (sözel) şeklinde tasnif edilmiştir. Bunun yanı sıra az da olsa ticaret, meslek, şeri ve ziraat alanında yoğunlaşan liseler de bulunmaktadır. Tüm liselerde İslam eğitimi (et-terbiyetü’l-İslamiyye) dersi zorunlu olarak müfredatta yer almaktadır. İslam araştırmaları, fıkıh, Kur’an-ı Kerim gibi seçmeli derslere de yer verilmiştir. Lise aşamasında sınıf düzeyinde ufak farklılıklar olsa da genel bir yapı olarak ders kitapları farklı öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Bu öğrenme alanları temel eğitim aşamasında olduğu gibi üniteler şeklinde değil bölümler olarak ele alınmıştır. Lise aşamasındaki ders kitaplarında konular genellikle Kur’an-ı Kerim ve fıkıh alanlarına yoğunlaşmaktadır. Bu konular tablolar halinde verilmiştir (Ekler: Tablo: 7,8,9).⁴⁶

Sonuç

Din eğitimi tecrübesi eski tarihlere dayanan Sudan Cumhuriyeti günümüze değin farklı aşamalardan geçmiştir. Eğitim faaliyetleri başlangıçta klasik din eğitimi formunda Kur’an-ı Kerim öğretimini merkeze alan bir yapıda başlasa da tarihi süreçte farklı biçimlerde devam etmiştir. Ülkede iç ve dış siyasi çekişmeler neticesinde genelde eğitim, özelde din eğitimi yapısı yasal değişikliklere maruz kalmış, her gelen yönetim kendi ideolojisi ve siyasi görüşü bağlamında yapısal değişikliklere gitmiştir. Yaşanan sorunlara bağlı olarak eğitime ayrılan kaynak yetersizliği, siyasi çekişmeler, iç çatışmalar ve okul terkleri eğitim alanındaki temel sorunlardır. Ülkede hâlen devam eden iç çatışmalar neticesinde eğitim kurumları faaliyetlerini yapamaz hale gelmiştir. Çoğu okul sığınma ve barınma yerleri olarak kullanılmaktadır. Ülkede eğitim hakkı ve inanç özgürlüğü anayasal güvence altına alınmış olsa da uygulamada sorunlar yaşanmaktadır. Siyasi bir yapı olarak Sudan eyaletlerden oluşmaktadır. Her eyaletin eğitimden sorumlu bakanlıkları olsa da ülkedeki tüm eğitim kurumları Birleşik Eğitim ve Öğretim Bakanlığı’nın (vezartü’t-Terbiye ve’t-Talîm el-İttihadiyye) sorumluluğunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Devlet okullarında tek müfredat takip edilirken özel okullarda uluslararası müfredatlar uygulanmaktadır. Müslüman öğrenciler için İslam eğitimi dersi zorunludur. Gayrimüslim öğrenciler bu dersten muaftırlar. Sudan’da eğitim okul öncesi, temel eğitim ve lise şeklinde üç aşamada değerlendirilmektedir. On bir yıllık eğitim zorunludur ve ücretsizdir. Din eğitimi dersleri okul öncesinden son sınıfa kadar zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Din eğitimi derslerinde Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı müfredat ve ders kitapları takip edilmektedir. Okul öncesi

⁴⁶ Afedne, “el-Menhecu’s-Sudani el-Kamil”.

aşamada din eğitimi, genelde halvelerde yapılmaktır. Temel eğitim ve lise aşamasında et’Terbiyeti’l-İslâmiyye adında bir dersin yanı sıra Kur’an-ı Kerim dersleri de yer almaktadır. Ders kitapları sınıf düzeyine göre farklı öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Kur’an-ı Kerim ve hadis konularının ağırlıklı olduğu ders kitaplarında ehli sünnet inancının benimsendiği görülmektedir. Okullarda din eğitimi derslerini veren öğretmenler şeriat fakültesi mezunlarından olması tercih edilmektedir.

Kaynakça/References

- Afedne, Manassatu Efedni et-Talimiyye “al-Menhecu’s-Sudani al-Kamil”. Erişim 5 Ocak 2025. <https://afedne.com/المنهج-السوداني-كاملاً-لمرحلي/>.
- Ammas, Omer Mohammad- Bele, Ahmad Bilal. *Mahattât fî Mesrati’t-t’alîm fî Sudan*. Hartum, y.y., 2014.
- Atıtalla Mansour, Moaaz Yahea. *Sudan’da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956-2019)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Avcı, Meral "Sudan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudan>
- Emin, Osman Ahmed. *Baht Ridâ Sitte Ukûd fî mesîrati’t-Talîm*. Hartum: Matbaatu Câmiati Hartum, 2. Basım, 1995.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Mısır’da Türkler ve Kültürel Mirasları*. İstanbul: IRCICA, 2006.
- Kızılaslan, İshak. “Tarihi Süreçleri Bağlamında Sudan’da Kur’an Eğitimi ve Türkiye’deki Kur’an Kursu Tecrübesi ile Karşılaştırması”. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (30 Ekim 2022), 190-211. <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1147958>
- Major Sami, Hamid al-Douri,- Al-Dawdy, Doria Mohamed Aziz “Islamic Education in Sudan”, *Journal of Tikrit University for Humanities*, 25/3 (2018), 247–268. <https://doi.org/10.25130/jtuh.25.3.2018.j>
- Orakçı, Serhat. *Sudan Raporu Parçalanmadan Toparlanmaya*. İNSAMER, 2018. https://insamer.com/tr/sudan-raporu-parcalanmadan-toparlanmaya_1544.html.
- Özdağ, Abdullah. “Sudan’da Mehdilik Hareketi (1881-1885)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/63 (Mayıs 2018), 309-330. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000685
- Özköse, Kadir. “Sudan’da Tasavvufî Hayatın Şekillenmesine Kâdiriyye ve Şâziliyye Tarikatlarının Etkisi”. *Sufiyye* 10 (Haziran 2021), 163-178. <https://doi.org/10.46231/sufiyye.958804>
- Republik of the Sudan, Federal Ministry of Education, *General Education Sector Stratic Plan 2018-2022* Hartum: Federal Ministry of Education, 2019. <https://www.globalpartnership.org/node/document/download?file=document/file/2019-01-sudan-general-education-sector-strategic-plan-2018-2023.pdf>
- Riasetü'l-Cumhuriyye, Sudan Government, "General Information". Erişim 8 Aralık 2024. <https://www.presidency.gov.sd/eng/page/general-info>

- Saad, Sana Fikri Zaki. *İkili Yönetim Döneminde Sudan'da İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı (1898-1956)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Seyyid, Nasır. *Tarihu's-Siyâse ve't-Ta'lîm fî Sudan*. Hartum: Dâru Câmîiatu'l-Hartum, 3. Basım, 1990.
- Sudan'ın Siyasi Görünümü / T.C. Dışişleri Bakanlığı". Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- Şukrî, Muhammed Fuad. *el-Hukmu'l-Mısırî fî Sudan 1820-1885*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1947.
- Tarig, Mohamed Nour Ali. *Osmanlı Sudan'ı, Sevakın'de Türk-İngiliz Rekabeti*. İstanbul: İskenderiye Kitap, 2021.
- TASAM, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi "Osmanlı Devrinde Sudan'da Çağdaş Kurumlar ve Alt Yapının Kurulması". Erişim 08 Aralık 2023. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70114/osmanli_devrinde_sudanda_cagdas_kurumlar_ve_alt_yapinin_kurulmasi.
- UNICEF, United Nations Children's Fund, *Sudan*. Sudan: UNICEF, 2020. <https://www.unicef.org/sudan/media/6086/file/Thematic%20Report.pdf>
- United States of Amerika, Demartment of State "2022 Report on Internetal Religious Freedom Reports: Sudan". Erişim 21 Şubat 2024. <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/>
- Yahya, Muhammed İbrahim. *Et-talîm ed-dînî fî Sudan*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1987.
- " ٢٠٠٥ لسنة الإنتقالى السودان جمهورية العدل - دستور جمهورية السودان وزارة العدل . Erişim 11 Aralık 2024. <https://www.moj.gov.sd/posts/post/59>

Ekler

Tablo1. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda Kur'an-ı Kerim ünitesinde yer alan konular

Sınıf	Konular
1	Ezber sureleri: Fâtiha, Târık, A'lâ, Ğâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Tîn, Alak, Kadr, Beyyine, zilzâl, Âdiyât, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fîl, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirûn, Nasr, Nâs.
2	Ezber sureleri: Kureyş, Kadr, Tîn, İnşirâh, Kâfirûn, Mâûn, Fîl, Hümeze, Alak. Okuma Sureleri: Fecr, Ğâşiye, Burûc, İnşikâk, Mutaaffîfîn.
3	Ezber sureleri: Tekâsür, Kâria, Zilzâl, Duhâ, Leyl, A'lâ. Okuma Sureleri: Beled, Mutaaffîfîn, İnfitâr, Tekvîr.
4	Ezber sureleri: Şems, İnşikâk, Tekvîr, Mutaaffîfîn, Abese. Okuma Sureleri: Nebe', Nâziât, Mürselât.
5	Ezber sureleri: İnfitâr, İnsan, Kıyâmet, Müddesir, Müzemmil. Okuma Sureleri: Mülk, Kalem.
6	Ezber sureleri: Haşr, Rahmân, Vâkıa. Okuma Sureleri: Kamer, Necm, Tûr, Zâriyât.
7	Tecvit: Sakin Nûn ve Tenvin, İzhar, İdğam, İklab, İhfa, Sakin Mim'in Hükümlerinin Özeti Kur'an: Allah ve Rasulüne Karşı Adab, Haberlerin Doğruluğunu Tespit Ve Savaşı İki Gurubun Uzlaşması, Taraflardan Birine Kötü Davranmanın Hor Görmenin Haram Oluşu, İman Hakikati.
8	Tecvit: Medd-İ Tabi, Fer'i Med, Genel Mahâric-İ Hurûf, Dil, Dudak ve Boğaz. Kur'an: Duhan Suresi ve Konuları, Kur'an-ı Kerim'in İnmesi, Müşrikleri Azap ile Tehdit, Firavun Kavminin Kıssası, Müşriklerin Bi'seti İnkârı, Kıyamet Gününde Müşriklerin Cezası, Kıyamet Gününde Muttakilerin Mükâfâtı, Câsiye Suresi, Ayetleri İnkâr Edenleri Tehdit, Allah'ın Kullarına Verdiği Nimetler, Allah'ın İsrailoğullarına Verdiği Nimetler, Allah'ın Büyüklüğü ve Fazileti, Müminlerin ve Kafirlerin Karşılıkları.

Tablo 2. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda Hadis-i Şerif ünitesinde yer alan konular

Sınıf	Konular
1	Allah Sevgisi, Resulullah Sevgisi, Kur'an-ı Kerimi Öğrenmenin Fazileti, Kur'an-ı Kerim'i Makamlı Okuma, Komşuya İkrâm, Komşulukla İlgili Bir Kıssa, İslâm Selâmı, Yeme Adabı, Düzen Sevgisi, Ailemi Seviyorum, Arkadaş Sevgisi.
2	Anne Babaya İyi Davranmak, İslâm'da Temizlik ve Güzellik, İslâm Selâmı, Vatan Sevgisi, Sözüne Sadık Olmak.
3	Takva, İlim, Büyüklere Saygı Küçüklere Merhamet ile İlgili Hadislerin Tahlili.
4	Haset, Hayvan Hakları, Hile, Müminlerin Özellikleri, Münafıkların Özellikleri ve Sıla-i Rahim ile İlgili Hadisler.
5	Namaz, Emanet, Vatan, Alışveriş, Yolculuk, Sıla-i Rahim ile İlgili Hadislerin Tahlili.

6	Müminin Değeri, Devam Eden Cahiliye Adetleri, Irkçılık, Allah Sevgisi, İslamî Açıdan Fikir Özgürlüğü, Hz. Peygamber'in Tavsiyeleri ile İlgili Hadisler.
7	Güzel Davranışlar, Hayâ, Sadaka Türleri, Çalışmanın Fazileti, İyiliğe Karşılık Teşekkür Etmek, Başkalarını Sıkıntılarını Gidermek, Vatan ile Övünmek.
8	Boş İşleri Terk Etmek, Müminlerin İman Sevgisi, Müslüman, Din Nasihattir, Kötülüğe Yönelenleri Uyarma, Büyüklere Hürmet.

Tablo 3. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda Fıkıh ünitesinde yer alan konular

Sınıf	Konular
1	Abdest ve Namaz Fıkhı, Abdest, Abdestin Faydaları, Taharet -Elbise, El ve Mekân-Temizliği, Namazın Tanımı, Beş Vakit Namaz İsimleri, Namaz Vakitleri, Teşehhüt, Ezan, Kamet.
2	Nasıl Namaz Kılarım? Namazın Faziletleri,
3	Suyun Hükümleri, Tuvalet Adabı, Abdestin Farzları ve Sünnetleri,
4	Teşehhüt, Ezan, Kamet, Namaz Sonrası Dualar,
5	Cemaatle Namaz, Namazın Faziletleri, Nafile Namazlar, Kaza Namazı, Sehiv Secdesi
6	Namazın Farzları ve Sünnetleri, Namazı Bozan Haller, Kaza Namazı ve Sehiv Secdesi
7	Taharet ve Temizlik, Necaset, Guslün Hükümleri, Orucun Hükümleri, Orucun Hükümleri ve Adabı, Orucun Çeşitleri, Orucu Bozan Durumlar.
8	Hac, Haccın Hükümü ve Vakitleri, Haccın Rükünleri, Haccın Erkanı, Haccın Gereklilikleri, Haccın Yapılışı, Umre, Hz. Peygamber'in Şehrini Ziyaret,

Tablo 4. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda İmanç ile ilgili konular

Sınıf	Konular
1	Rabbim Allah'tır, İslam'a Giriş Şartı Olarak Kelime-i Şehâdet, Esmâül Hüsnâ, İmanın Rükûnları.
2	Allah'a İman, Peygamberlere İman, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim Kıssaları.
3	Meleklerle İman
4	Ayetel Kürsî'deki Allah'ın İsimleri ve Sıfatları, Semavi Kitaplara İman, Esmâül Hüsnâ.
5	Ahret Gününe İman, Kıyamet Günü, Hayır ve Hayırlı Davranışlar, Esmâül Hüsnâ.
6	Ahret Gününe İman, Hayrın ve Şerrin Allah'tan Geldiğine İman.
7	Kaza ve Kadere İman, Kaza ve Kadere Rıza Etmek Tevekkül, İmanın Lezzeti, Teemmül ve Tefekkür.
8	Kelime-İ Tevhit, Allah ve Peygamber Sevgisi, Allah Korkusu, Allah'tan Dilemek, Kulluk,

Tablo 5. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda Yer Alan Ahlak ile ilgili konular

Sınıf	Konular
1	Bu sınıf düzeyinde ahlak konularına hadis-i şerif ünitesinde yer verilmiştir.
2	Bu sınıf düzeyinde ahlak konularına hadis-i şerif ünitesinde yer verilmiştir.
3	Diğerleri ile Yardımlaşma, İnsanlar İçin Hayır Sevgisi, Okulu Korumak, Yol Adabı, Öğretmene Saygı,
4	Emanet, Doğruluk, Hz. Ömer Döneminde Adalet ve Özgürlük.
5	Sorumluluk, Hoşgörü. Emanetin Karşılığı,
6	Bu sınıf düzeyinde ahlak konularına hadis-i şerif ünitesinde yer verilmiştir.
7	Bu sınıf düzeyinde ahlak konularına hadis-i şerif ünitesinde yer verilmiştir.
8	Bu sınıf düzeyinde ahlak konularına hadis-i şerif ünitesinde yer verilmiştir.

Tablo 6. Temel eğitim düzeyindeki sınıflarda Siyer ile İlgili Konular

Sınıf	Konular
1	Peygamberimizin Nesebi, Peygamberimizin Doğumu, Peygamberimizin Süt Anneleri
2	Peygamberimizin Çocukluğu, Mekke'ye Dönüşü, Gençliği, Evlilikleri.
3	Nübüvvet ve Risâletin Başlangıcı, Allah'a Davet ve Cihat, Gizli Tebliğ Döneminin İlanı, Davet Yolundaki Engeller, İşkence ve Eziyet, Hz. Peygamberi Engelleme Girişimleri
4	Sahabelerin Birinci ve İkinci Habeşistan Hicreti, Müslümanlara Yapılan Eziyet ve Zorlukların Devamı, Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu, Kureyş'in Hz. Peygamberle Müzakereleri, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e Uygulanan Boykot, Hüzün Yılı.
5	İslam'ın Herkese Sunulması, Yesribli ve Ensarlı Gruplara İslam'ın Anlatılması, Hicretin Başlangıcı, Bilal B. Rabâh Efendimiz, Ammar B. Yâsir Efendimiz, Osman B. Affan Efendimiz.
6	İsra ve Miraç, Birinci Akabe Biatı, İkinci Akabe Biatı.
7	Hiz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye Hicreti, Medine Devleti'nin Sistemi, Mescidi Nebevinin İnşası ve Mescidin Önemi, Medine Halkı Arasındaki Kardeşlik Uygulaması, Medine Vesikası, Hiz. Ali R.A.
8	Büyük Bedir Savaşından Önceki Seriyyeler, Bedir Gazvesi, Furkan Günü Galibiyeti ve Rahmanın Ordularının Rolü, Uhut Savaşı, Müslümanların Düşmanla Karşı Karşıya Kalması, Savaşın Seyri, Hiz. Peygamberin Sebati ve Cesareti, Uhut'taki Olağanüstü Rabbani Durumlar, Ümmü Seleme R.A.,

Tablo 7. Lise 1. Sınıf ders kitabında yer alan konular

Bölüm	Konular
1 Sünnet İlimleri	Sünnetin Tarifi, Sünnetin Hücceti ve Yasamadaki Yeri, Hadislerin Yazımı, Hadis İlimleri, Hadis Terimleri İlmi, Sahih ve Merdûd Hadis.

2 Aile fıkhı	İslam'da Aile, Evliliğin Tarifi, Eş Seçimi, Nişan, Kadınlar İçin Haramlar, Evliliğin Rükûnları, Mehir, Düğün Yemeği, Eşlerin Hakları, Boşanma, İddet, Çocukların Eğitim Hakkı.
3 Siyer	Hz. Peygamberin Özellikleri, Örnek Olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamberin Ahlakı, Bir Kul Olarak Hz. Peygamber.
4 İslam'da Toplumsal Sistem	İslam'da Toplumsal Sistem, İslam'da Manevi Eğitimin Temelleri, İslam Toplumunun Dinamikleri, İslam'da İnsan Hakları.

Tablo8. Lise 2. Sınıf Ders kitabında yer alan konular

Bölüm	Konular
1 Sahabeler	Kur'an ve Sünnette Sahabelerin Özellikleri, Sahabelerin Rolü ve Önemi, Ordu Komutanları, Fedakârlık ve Gönüllülük, Vahyin Yazımı.
2 İslam Yasama Tarihi	Hz. Peygamber Döneminde Yasama, Sahabe Döneminde Yasama, Tabiin ve Müçtehit İmamlar Döneminde Yasama, Geleneksel Dönem, Modern Dönem.
3 Fıkıh Ekolleri	İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfi, İmam Ahmet B. Hanbel, Mezhep Olan İmamlar.
4 İslam'da Hüküm ve Hadler	İslam'da Hüküm, Deliller, İslam'da Had Suçları.
5 İslam'da Alışveriş Fıkhı	Satış Hükümleri, Şirketler, Ziraat, Kira, Vekalet, Rehin, Haram Satışlar, Güvence.
6 Cihat Fıkhı	İslam'da Cihadın Hükümü, Savaş Ne Zaman Cihat Olur? İslam'da Barış, Savaş Ne Zaman Meşru Olur? Genel Hükümler.

Tablo 9. Lise 3. sınıf Ders Kitabında yer alan konular.

Ünite	Konular
1 Tecvit ve Kur'an-ı Kerim	Tecvit: Feri Med ve Mukatta Harfleri. Kur'an-ı Kerim: Nur Suresi (Ezber ve Konuları) Zina Cezası, İfk Olayı, Ziyaret Ve İzin Adabı, Hicap Ayetleri, Toplumsal Krizlerin Çözümü, Allah Yer Yüzünün Ve Semaların Nurudur, İmansız Eylemlerinin Kıymeti Yoktur, Allah'ın Kudretinin Delilleri, Yalancılara Ve Münafıkların Özellikleri, Dürüst Müminlerin Özellikleri, Müminlerin Devleti İman İle Devam Eder, Aile İçerisinde İzin Adabı, Engelli Bireylerin Sıkıntılarını Giderme, Mümin Toplumunda Liderle Muamele Adabı, Miras Ayetleri, Allah'ın Kullarının Özellikleri, Adaleti Emretmek Ve Ahde Vefa
2 Genel Fıkıh Kuralları	Nesil Hükümleri: Evlatlar Dünya Hayatının Süsüdür, İslam'ın Çoğalmaya Daveti, Hamilelik Engelleri, Kürtaj, İman. İman: Allah'ın Dışında Yemin Etmenin Yasaklanması, Yemin Türleri ve Hükümü, Yemin Kefareti. Adak: Kur'an'da Adanın Yasalaşması, Adanın Hükümü, Adanın Türleri. Vakıf: Vakfın Hükümü, Vakfın Türleri, Vakfın Şartları, İslam Medeniyetinde Vakfın Etkileri.

	Borç: Borcun Anlamı, Borcun Meşruiyeti, Borcun Hükümü, Borcun Şartları, Borcun Hükümleri, Borç Olacak Eşyalar, Ölümden Önce Borcun Ödenmesinde Aceleci Olmak, Fiyatlandırma Uyarıları.
3 İslam Ümmetinin Özellikleri	Rabbani, İnsani, Kapsayıcı, Mutedil, Sebat ve Örneklik İslam Tevhit Dinidir: Uluhiyet Tevhidi, İsim ve Sıfatlarda Tevhit, İslam’da Tevhidin Yansımaları. Kur’an ve Sünnette İman ve İlim: Sahih-İ Buhari’de İman, İlim,

